

Demokrati i Danmark

De liberale, revolutionære strømninger nåede sent til Danmark. Først i forbindelse med revolutionerne i 1848 blev det enevældige styre for alvor sat under pres. Så gik det til gengæld stærkt. Allerede i 1849 var den første liberale grundlov i Danmark en realitet.

Når det franske borgerskab var den revolutionære drivkraft i Europa hang det sammen med, at franskmændene opfattede sig som en enhed.

"Frihed, lighed og broderskab" var de revolutionære slagord i 1789.

"Frihed" betød fri for de feudale restriktioner og frit marked. "Lighed" betød, at alle skulle være lige for loven, og at alle skulle have stemmeret. "Broderskab" henviste til tanken om folkesuveræniteten (se s. 96) – alle samfundets medlemmer skulle have del i friheden og ligheden.

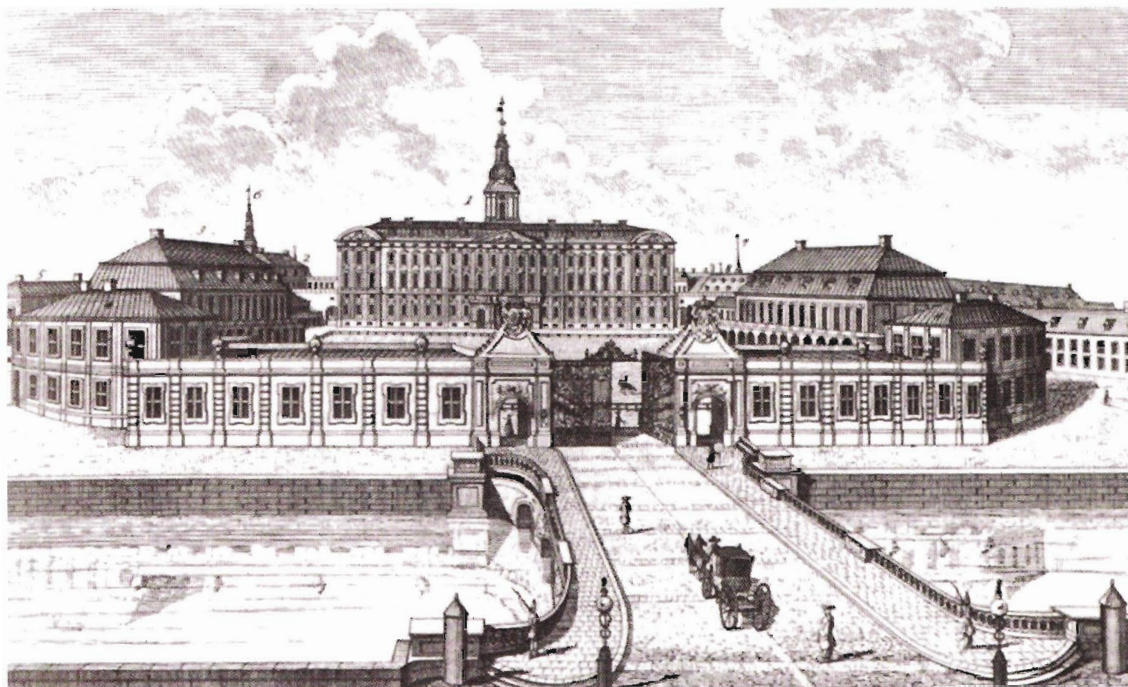
Men hvem var samfundets medlemmer og hvem var det "suveræne" folk? Amerikanerne og franskmændene definerede – teoretisk set – folket som enhver mand, som gik ind for de liberale tanker og ønskede at være en del af det politiske fællesskab.

Man kan sige at franskmændene slap let til denne definition, fordi Frankrig var et nogenlunde kulturelt homogent samfund, hvor alle ind-

byggere accepterede at være franskmænd. Derfor var det ikke vanskeligt at indgå i et politisk fællesskab. Sådan havde det ikke altid været. Helt op til 1500-tallet havde der været regionale løsrivelsesbevægelser og først efter Den franske Revolution blev det franske sprog et fællessprog.

Men de andre europæiske lande var næsten alle sammen multinationale, feudale stater. Storbritannien bestod af englændere, walisere, skotter og englændere. Rusland af russere, polakker, ukrainere og et utal af mindre folkeslag. Tyskerne var omvendt delt i mange mindre stater. Østrig omfattede tyskere, ungarere, italienerne, polakker, serbere, kroater, tjekker, slovakker og flere andre folk. Den danske konge var regent over Danmark, Norge, Island, Grønland, Færøerne, Slesvig, Holsten og Lauenburg, som alle blev styret fra København.

I disse multinationale riger var det svært at finde et "folk", som ønskede

at dele friheden og ligheden i en fælles stat, og bl.a. derfor var de liberale, revolutionære bevægelser svage.

Danmark var næsten uberørt af de revolutionære bevægelser helt frem til midten af 1800-tallet. Som følge af revolutionerne i 1830 fik de tyske liberale gennemført oprettelsen af et fællestysk parlament i Frankfurt. Holsten og Lauenburg, som var tyske landsdele, men regeret af den danske konge, skulle sende repræsentanter til dette parlament. For at stille alle landsdele lige oprettede den enevældige danske konge også "stænderforsamlinger" i Slesvig, Jylland og på øerne. Her samledes repræsentanter for de forskellige stænder fra de forskellige landsdele. Mange af repræsentanterne var udpeget af kongen, men enkelte var valgt blandt landets mest velhavende mænd. Forsamlingerne havde kun rådgivende myndig-

hed, ikke ret til at vedtage love. Dette første, stærkt begrænsede, demokratiske islæt i det danske politiske system siden enevældens indførelse i 1665 var ikke et folkekrav. Men i stænderforsamlingerne blev der skabt et forum for politiske debat, som sammen med det stigende antal aviser og avislæsere betød, at liberale tanker vandt indpas i Danmark.

Grundlaget for de liberale ønsker var en forbedret økonomi i dansk landbrug i 1830'erne (se s. 121). Bønderne tjente flere penge og ønskede indflydelse på, hvad disse penge blev brugt til: Man ville have en folkevalgt forsamling, der kunne tage stilling til statens finanser. Op gennem 1840'erne voksede kravet om mere indflydelse til "folket" og hermed blev det tydeligt, at det danske rige ikke indeholdt ét folk, men flere nationale grupper, med så forskellige

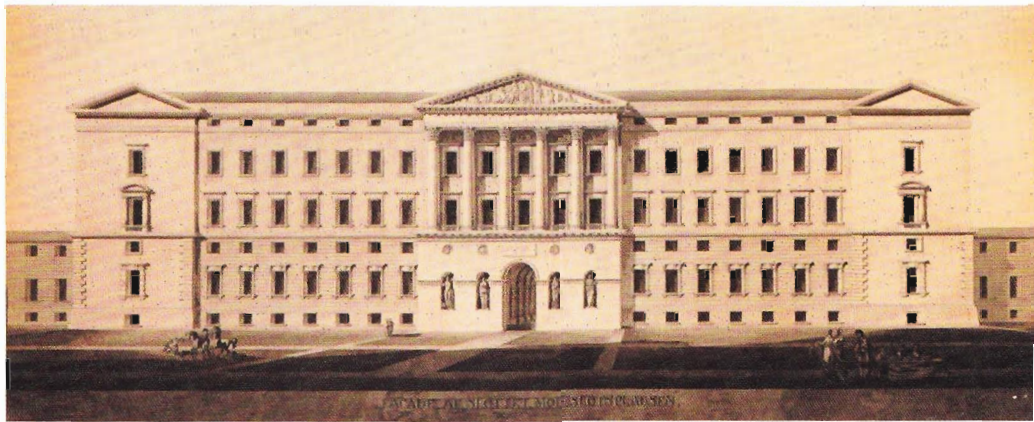
Christiansborg slot fra 1750'erne. De enevældige monarker i Danmark var ikke tilfredse med at bo i det gamle middelalderlige slot og byggede et barokslot med slotsplads og adgang over slotsbroen. Häusser og Eigtved var arkitekter. Slottet brændte i 1794, mens staldene og teatret stadig eksisterer.

interesser, at et fælles liberalt demokrati ikke var muligt. Kongen turde ikke- og kunne ikke – give demokratiske indrømmelser, fordi han også var konge over dele af Tyskland. Hvis Holsten fik et liberalt demokrati ville andre tyskere kræve det samme, og det ville skabe et stort problem for den danske konge i forholdet til f.eks. Preussen og Østrig. Liberale tendenser blev derfor holdt nede i Danmark. I 1845 blev det forbudt bønderne at samles og diskutere politik. Bønderne opfattede det som, at kongen vendte dem ryggen, og de tog derfor kontakt til de intellektuelle liberale i København. En lille kreds af højtuddannede liberale fik dermed stor folkelig opbakning, og fra midten af 1840'erne var enevældens dage talte.

Anledningen kom i 1848, da en ny revolutionær bølge bredte sig over Europa. Centret var som sædvanlig Paris, men denne gang ramte revolutionen også Tyskland og Berlin, og kongen af Preussen måtte love demokratiske reformer i et samlet Tyskland. Dette udløste et oprør i Slesvig-Holsten, som sendte en deputation til kongen i København for at kræve selvstændighed og en liberal forfatning. Inden deputationen var nået frem, havde de liberale i Københavns grebet chancen og krævet enevældens afskaffelse i Danmark. Kongen sagde ja, og der blev nedsat en forsamling, der skulle udarbejde en liberal grundlov. Slesvig-holstenernes krav blev afvist. Den nye danske regering mente, at slesvigerne var en del af det danske folk, ikke en del af det tyske. Derfor kunne holstenerne slutte sig til Tyskland, men ikke slesvigerne.

Slesvig-holstenerne svarede igen med en krigserklæring, og fra 1848 til 1851 var der krig om Slesvigs tilhørsforhold. I begyndelsen var danskerne sejrige, men da Preussen sendte hjælpetropper til oprørerne, gik det den anden vej. Den preussiske konge var imidlertid ikke spor interesseret i projektet. Da han havde nedkæmpet revolutionen i Berlin med hjælp fra den russiske zar, som ville gøre meget for at fjerne enhver trussel mod enevælden på det europæiske kontinent, trak han sine tropper tilbage. Danskerne fik lov til at nedkæmpe oprøret i Slesvig-Holsten, men de fik ikke lov til at indlemme Slesvig i Danmark, og de fik ikke lov til at smide Holsten ud af riget.

I 1849 var den grundlovgivende forsamling færdig med sit arbejde og Danmarks første liberale grundlov blev vedtaget: Magtens tredeling og stemmeret til en stor del af den mandlige befolkning var hovedindholdet, og et folkevalgt ting havde nu kontrollen over statens udgifter. Dette "Folketing" måtte dog dele den lovgivende magt med et "Landsting", hvortil langt færre havde stemmeret. Kongen var underlagt forfatningen, men kun for det danske kongeriges vedkommende. Fra Kongeåen i nord til Hamborg i syd var han stadig enevældig monark og denne konstruktion var i det lange løb uholdbar. Flere gange i 1850'erne forsøgte regeringsflertallet i København at finde en orden, som bragte Slesvig ind under den danske grundlov, men det mislykkedes. Ligeledes forsøgte modstanderne af demokratiet at indskrænke forfatningens betydning og

Christiansborg slot fra 1822.

Danmark var fattigt efter Napoleonskrigene og statsbankerotten. Derfor blev det klassicistiske slot, der afløste barokslottet fra 1750'erne mere ydmygt. Tårnet forsvandt f.eks. og man flyttede facaden fra den afskærmede ridebane til den åbne gade på den modsatte side. Slottet er ofte blevet karakteriseret som et stort borgerhus. Også dette slot brændte. Det skete i 1884, og for 3. gang i løbet af 150 år gik man i gang med at bygge et nyt Christiansborg.

at genindføre enevældige tilstande i hele den danske konges rige.

I 1863 kom det til et nyt opgør om såvel grænse som demokrati. Anledningen var et polsk oprør i den østlige del af Preussen. Den danske regering, som ikke havde opgivet at indlemme Slesvig i Danmark og udskille Holsten som en selvstændig tysk stat, fremlagde og fik vedtaget et forslag til en fælles forfatning for Slesvig og Danmark. Holsten skulle senere have sin egen forfatning. Men inden den nye grundlov kunne træde i kraft havde preusserne nedkæmpet det polske oprør og forlangte, at danskerne opgav forslaget. Ellers ville der blive krig. England forsøgte at mægle, men danskerne sagde nej til et forslag om en folkeafstemning om grænsen, og i 1864 brød der krig ud mellem Danmark på den ene side og Preussen og Østrig på den anden. Danmark tabte til de to stormagter og måtte afstå alt land syd for Kongeåen.

Nederlaget betød en ende for den tidligere nævnte alliance mellem bønderne og de intellektuelle liberale. Den sidste gruppe, som havde gjort danskheden og den nationale romantik til sit varemærke, forsvandt helt

fra det politiske liv. Bønderne samlede sig i 1870 i partiet "Venstre", som blev det største parti i Folketinget i sidste halvdel af 1800-tallet.

Men bønderne fik ikke den store glæde af deres store stemmetal. Efter 1864 havde Danmark egentlig ingen grundlov. Den, der var vedtaget i 1863, havde mistet sin betydning, fordi Slesvig var blevet tysk. Man forhandlede derfor en ny grundlov igennem i 1866, og det slag tabte bønderne. Byernes borgerskab, som hidtil havde støttet de nationalliberale, søgte sammen med de godsejere, som hidtil havde været imod demokratiet og imod det nationale projekt. Godsejerne så, at kampen for "helstaten" var tabt og gik nu ind for et begrænset demokrati. Sammen med borgerskabet i byerne lavede man en ny grundlov, som betød, at Landstinget fik den afgørende indflydelse. Kongen fik ret til at udnævne den regering, han fandt passende. Folketinget fik mindre at sige, og derfor gjorde det ikke så meget, at bønderne fik flertal i dette ting.

Bønderne bevarede dog retten til at vedtage finansloven og dermed kontrollere statens pengeforbrug.

Gennem 1870'erne voksede Venstres og bøndernes ønske om mere indflydelse – hvorfor skulle partiet ikke danne regering, når de havde flertal i vælgermassen? Omvendt mente godsejerne, kongen og byernes borgerskab, at magten lå rigtigt i deres hænder. I 1880'erne kom det til en omfattende konfrontation:

Preussen blev en stadig stærkere magt gennem 1860'erne. I 1866 gennemførte den preussiske kansler, Bismarck, en krig mod Østrig, som på den ene side betød at Preussen alene overtog Slesvig-Holsten og på den anden side tvang Østrig ud af Det tyske Forbund. Hermed havde Preussen skilt sig af med sin største konkurrent i kampen om at blive Tysklands ledende stat. Endelig gennemførte Bismarck i 1870-71 en krig mod Frankrig, som blev fuldstændig slået. Preussen samlede nu hele Tyskland under regeringen i Berlin og udråbte det nye rige til kejserrige. Hermed var der skabt en ny stor og militært overlegen stat i Centraleuropa, og Danmark havde grænse til denne nye kæmpe. Forsvarspolitikken kom derfor i centrum i Danmark. Godsejrerregeringen ville bygge et fæstningsværk omkring København, mens Venstre ville have et hjemmевærnslignende forsvar over hele landet. Regeringens forslag til bevillinger til byggeriet af "Vestvolden" omkring København og til forterne i Øresund blev stemt ned i Folketinget, men regeringen satte arbejdet i gang alligevel.

Bag uenigheden lå ikke alene den konkrete sag, men også en kamp om hvorledes et demokratisk Danmark skulle se ud. Kongen og godsejrer-

geringen ville ikke afgive magten og brugte derfor en bestemmelse i grundloven om, at hvis Folketinget ikke var samlet, kunne regeringen skaffe sig skattepenge ved en "provisorisk" (foreløbig) finanslov. Derfor sendte man bare Folketinget hjem, når det stemte imod regeringens forslag. Venstre ønskede derimod, at demokrati skulle forstås på den måde, at folkets flertal – som de mente var repræsenteret af Folketinget – skulle bestemme. Derfor krævede de regeringens afgang, og ønskede, at kongen skulle udnævne et ministerium, som havde et flertal i Folketinget med sig – det ville sige et Venstreministerium. Princippet om at regeringen ikke må have et flertal i Folketinget imod sig, stammer fra Storbritannien og kaldes "parlamentarisme". Kampen for parlamentarismen blev en af Venstres mærkesager lige indtil 1901. År efter år gentog diskussionen om finansloven sig, år efter år blev Folketinget sendt hjem, og regeringen skaffede sig penge gennem midlertidige finanslove. Vestvolden blev bygget, men regeringens stemmetal faldt fra valg til valg. 1880'erne var en mere konfliktfyldt periode i Danmarks historie end 1848. Flere venstrepolitikere måtte gå i fængsel, og regeringen oprettede et korps af gendarmere, som skulle holde ro i landdistrikterne. Bønderne oprettede "riffelforeninger", som kunne deltage i et opgør, hvis det skulle komme på tale.

Det kom dog ikke til voldelige konflikter, og gennem 1890'erne bilagde man gradvis konflikten. Volden var bygget, pengene var brugt, og nyting stod på dagsordenen. I 1891

Christiansborg slot fra 1928.

Opført i historisk "ny-barok" stil. Efter brandene på slottet tog kongefamilien permanent ophold på Amalienborg og regering og Folketing rykkede ind på Christiansborg. Med det nyeste Christiansborg understregede man magtaspektet med barokstilen, det nordiske med grannitten og begejstringen over folkestyret med det helt u-barokke tårn.

blev dele af regeringen og store dele af Venstre enige om en lov om aldersforsørgelse – Danmarks første moderne sociallov – og i de følgende år måtte man se i øjnene, at en ny stor gruppe i befolkningen krævede sin del af magten. Arbejderklassen voksede pga. industrialiseringen og klassens parti, "Socialdemokratiet", voksede fra valg til valg. Samtidig var arbejdsmarkedet præget af hyppige konflikter, hvor strejken blev arbejdernes våben, og hvor fagforeningerne voksede hurtigere end Socialdemokratiet.

I denne situation blev konflikten mellem bønder og godsejere mindre vigtig.

I 1899 kom et stort opgør på det danske arbejdsmarked: 5 måneders konflikt om de nye overenskomster endte i september 1899 med "Septemberforliget", som stadig er grundlaget for aftalerne mellem arbejdere og arbejdsgivere i Danmark: Fagfor-

eningerne blev anerkendt som arbejdernes talerør og forhandlere, arbejdsgiverne fik ret til at lede og fordele arbejdet, og man blev enige om "fredspligten" – enhver uenighed på arbejdspladserne skulle løses ved forhandling, så længe der var en gyldig overenskomst.

Med denne aftale i hus kunne man bilægge striden om regeringsmagten. I 1901 trådte godsejrerregeringen tilbage og kongen udnævnte en regering fra partiet Venstre. Hermed var "parlamentarismen" – det princip, at ingen regering kan blive siddende, hvis den har et flertal i Folketinget imod sig – indført i Danmark, og landet havde – 53 år efter begyndelsen i 1848 – fået et demokratisk system efter samme principper som franskmændene havde kæmpet for i 1789. Set med vore dages øjne var det politiske system kun i princippet demokratisk. Den mest alvorlige skævhed var, at kvinder ikke havde valgret. Det fik de først med grundloven i 1915. Dernæst var der 2 ting – Folketinget og Landstinget. Landstinget havde andre valgeregler end Folketinget, som gjorde det mere konservativt. Da alle love skulle vedtages i begge ting, kan man sige, at demokratiet kun var rigtig gennemført for den lille procentdel af befolkningen, som havde stemmeret til både Folke- og Landsting. Endvidere kan man pege på, at de grupper af befolkningen, som modtog offentlig hjælp slet ikke havde stemmeret. Det fik de først med grundloven i 1953.